

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånågisá resolusjåvnå baktu ragátmåno 1. biejve 2017 låhkaloahpådusåjn åhpaduslågas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoåhpadussaj Vuona rijkan. Vuodoåhpadus le vuodoskåvllå ja joarkkaåhpadus. Dåt gåbttjå dav åhpadusåv majt mánå ja nuora oadtju vuostasj klåssa rájes mánådåsen aktan daj oahppogårvedime ja viddnofågalasj åhpadusprogråmmaj joarkkaåhpadusån, gånå oase åhpadusås li vidnudagåjn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvovuodov åhpaduslåga ulmmeparagråffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoåhpadusån. Dat sisadná dáv ålgadimev, ulmmeparagråffa diededimev ja gålmå kapihttala: 1. Åhpaduså árvovuodo, 2. Åhpaduså, åvddånahttema j åvddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skåvlå dåjmaj hárråj. Oahppoplåna fågaj hárråj tjielggi fågaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuoset guovlov fågaj åhpaduså hárråj, ja divna fågaj baktu jåhtuj biejaduvvi åhpaduså vijdes ulme. Åhpaduså vuodon le ålles oahppoplådna, ja duot dát oasse le tjanådum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggå pedagogihkalasj dåjmav bájnnet ålles vuodoåhpadusån. Dåt le aj vuodon aktisasj bargguj sijda ja skåvlå gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skåvlå ja åhpadusvidnudagåj åvdåsvåsstådusåv åvddama ja máhtudagå åvddånahttema hárråj divna oassålasstijda vuodoåhpadusån. Divna gudi vuodoåhpadusån barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gå li plånajt dahkamin, tjadådime ja åhpadusåv åvddånahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le åhpadusås åvdåsvåsstadus: åhpadiddje, bagådalle, viehkkebargge, skåvllåjådediddje, skåvllåæjgåda, ja ietjå virgålattja skåvlån ja åhpadusvidnudagåjn. Badjásasj oasse gullu oahppij åhpadussaj ja aj viddnooahppij, oahppokandidåhtaj, barggogirjkekandidåhtaj ja ållessjattuk oassålasstijda vuodoskåvlån, joarkkaåhpadusån ja ållessjattugij åhpadusån. Badjásasj oasen aneduvvi

buojkuldagá «oahppe», «åhpaddje» ja «skávllá» gájkaj hárráj gudi åhpaddussaj oassálassti, divna virgálettja, divna skávlá ja åhpaddusvidnudagá. Åhpaddiddjijåhpaddussaj gullu åhpaddusláhka ja guoskavasj vuodoskávlá oahppopládna, dan vuolen aj badjásasj oasse.

Badjásasj oasen le stáhtus njuolgadustjállagin sæmme gå divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dáddjaduvvat dassta gå lågå åhpadduslágav ja ietjá guoskavasj njuolgadustjoahkkev mij gullu åhpaddussaj skávlán ja åhpaddusvidnudagán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam åhpaddusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolgadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam åhpaddussaj ja sierraåhpaddibmáj, oahppijárvustallamij, åhpaddime organiserimij ja æjgátaktisasj bargguj.

Skávllá ja åhpaddusvidnudahka libá avtaárvvusasj åhpaddusarená. Åhpaddus dájn arenájn le sæmme árvvovuodo ja prinsihpaj milta, valla barggoiellema åhpaddusán li muhtem gájbbáddusá ja rámma ma li ietjálágátja gå åhpaddusán mij le skávlán. Åhpaddusvidnudagán le, sæmme gå skávlán, ávdásvásstáddusáv jut dat åhpaddus mij vatteduvvá, le åhpadduslága ja oahppoplánaj milta. Gálmáásak aktisasj bargon le guhkes dáhpe ávdedit fáhka- ja viddnoåhpaddusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjávnná milta stáhtus álgoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhtta galggá láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja ávddánahttet sámegeielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj boahdá ávddán åhpadduslágan. Bádjásasj oasse guoská aj sáme skávlláj. Buojkuldahka «sáme skávllá» aneduvvá åhpaddussaj mij tjuovvu sáme buohtalasj ja sæmmeárvvusasj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sámegeiela háldadimguovlos. Sæmme oahppoplána gulluji aj oahppiida gejna la rievtesvuohda åhpaddussaj sámegeiellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohda åhpaddussaj sámegeielan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sámegeiel fágan. Skávlán le ávdásvásstáddus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Åhpaddusá ulmme

Åhpadduslága ulmme paragraffa le náv:

Åhpaddus skávlán ja åhpaddusvidnudagán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væráldij ja boahtteájggáj, ja vaddet oahppiida ja viddnooahppiida histávrálasj ja kultuvralasj dáddjadusáv ja tjanástagáv.

Åhpaddusá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuojuññana friddjavuohda, guojmmegieresvuohda, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuohda ja solidaritiehhta, árvo ma aj báhti ávddán duon dán religijávnnán ja iellemvuojuññon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Åhpadus galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábes.

Åhpadus galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájneggattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájadallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válldet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagán. Sij galggi ávdedit dâmadimávov, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát lájttálisát ájadallat ja etihkalattjat ja birásdiedulattjat dâmadit. Sij galggi ávdâsvásstediddje oasálasjvuodav dâbddât ja riektáv oasálasstemij.

Skávllå ja åhpadusvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohádusáv, vieledusáv ja gájbbádusájt ja vaddet sidjij hásstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Gájkka givsedinvuogijt galggi vuosteldit.

(Åhpadusláhka § 1-1)

1. Åhpadusá árvvovuodo

Åhpaduslága ulmmeaparagráffa árvo galggi liehket vuodon gâ skávllå ásat ietjas dâjmav.

Ulmmeaparagráffa gâvât árvojt ma tjoahkkiji Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkedit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak ájggegâvdan ja dâbddâmahtes boahhteájgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbâj ja dâbijda. Da aj vuojnui duon dán religijâvnân ja iellemvuojnnon, ja li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dâ árvo li vuodogierggen skâvlå dâjmajda. Dâ hæhttuji iellen dagâduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppâj skâvllåaktisasjvuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagâ ávddâanime baktu. Árvo galggi bájnnet skâvlå ja åhpadiddjij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggâ agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuojno gaskan. Åhpadiddje vierttiji adnet ietjasa fâgalasj dâjdov nav vaj ájneggattja várajda váldeduvvi buoremus láhkâj aktisasjvuoda æjvvalimen.

Sáme skávllå galggâ ásadit åhpadusáv gânnå le sáme árvo ja sâmegiella, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmmeaparagráffan le aj sáme árvo ja gulluji sáme skâvllâj.

Sáme skávlån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijvav ja álgoálmukperspektijvav, ja dættodit rubbmelasj ja vuojnjalasj kultuvrraárbev ájggedábálasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjávnañjn.

1.1 Almasjárvo

Skávlå galggá gátsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon áhpadussaj ja álles doajmmaj.

Ulmeparagráffa vuodon le almasjárvo árvogisvuohta mij vuoset divna ulmutjiñ le sæmmi árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gå áhpadiddje vuoset huvsov oahppijda ja vuojnná ájnegis oahppev, dâhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvvon skávlån ja sebrudagån.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiekkadusás. Da li tsieggidum gájkkásasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gásstå båhti ja gånå árru. Mánájkonvensjávnañ le oassen almasjrievtesvuodajs ja vaddá mánájda ja nuorajda sierra suodjalimev. Áhpadusån hæhttu liehket aktisasjvuohta almasjrievtesvuodaj, sæmmi båtå gå oahppe galggi diedojt ámastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvusasjvuohta ja dássádus li árvo maj hárráj ulmutja li rahtjam ájgi tjadá, ja ma vilák gátseduvvat ja nanniduvvat. Skávlå galggá diedojt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppijt galggá avtaárvvusattjat dâmadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvusasj máhttelisvuodajt vaj máhtti iesjrádålasj válljimijt dahkat. Skávlå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev vaj divna bessi aktisasjvuodav dâbddåt skávlån ja sebrudagån. Mij máhttep ham divna átsådallat mij muhttiñ tjuolldasip ja sjaddap sierralágátja. Danen hæhttup dâbddåt mijá ærádisá dâhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigålattja. Ándagisluojttem, guojmmegieresvuohta ja solidaritiehtta li dárulattja vaj ulmutja galggi ávdånit. Ájnegattjaj vissesvuohta ja oamedåbdo galggá duodaj dâhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjiñ ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gåktu duostodit vaj ij dåssjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávlá galggá oahppijda vaddet histávras ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhtá bisodit ja ávdedit ietjas identitehtav sebrudahtte ja moattebelak aktisasjuodan. Dádjadus ietjama histávras ja kultuvras le ájnas oahppij identitehta ávddánibmáj ja dat vaddá dábdiv gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábdát daj árvot ja árbedábijt ma ulmutijit tjoahkkij rijkán. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijká tjoahkke kultuvraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvraárbbe le oasse Vuona kultuvraárbes. Mijá aktisasj kultuvraárbbe le ávddánam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahhte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnasa vaj ájnegattja galggi dábdát sij gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuohhta ja tjadná ájnegattjaj identitehtav stuoráp aktisasjuohhtaj ja aj histávrasj aktivuohhtaj. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohhtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvraávdám bukteimis ja dábijs, sjaddá hábbmit sijá identitehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahtte ja moattebelak aktisasjuohhtaj.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaadnen sjaddat, ja gielalasj identitehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábdiv gullut juosik ja kultuvralasj diedulasjuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dássalaháj tjállemgiella girjedárogiella ja ádadárogiella. Vuona sevvamgiella le dáhkkiduvvam álesárvvusasj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalasj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dádjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájádusájda ja dábijda. Divna oahppe galggi bessat átsádallat gá máhtti moadda giella, de le dat resurssán skávlán ja sebrudagán.

Áhpadusá baktu galggi oahppe dádjadusáv oadtjot sáme álgoálmuk histávras, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodajs. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjávnajt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán álmukjuohkusin ma li tjohtejagijit Vuonarijkan gávnum, le dálla stáhtus nasjunále unnepláhkón mijá rijkajgasskasasj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehtsesuobmelattja, roma ja romaniálmuk/táhtara. Dá álmukjuohkusa li aj læhkám siegen hábbmimin vuona kultuvraárbes, ja áhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dáj álmukjuohkusij hárráj.

Ájgij tjadá le vuona sebrudahka bájnnum duot dát ájggedábes ja kultuvradábijs. Mijá ájge gá álmuk le nav moattebelak gá goassak, ja gá værált tjanáduvvá lávddábut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dádjadusá ájnasa. Skávlá galggá ávddánahttet ájnegattjaj

identitehtav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dilláj, sæmmi bálttá gá galggá gaskostit aktisasj árvojt ma li dárbulattja oassálastátjit moattevuodan, ja rabátjit uvsajt væráldij ja boahhteájggáj.

1.3 Lájttális ájádallam ja estetihkalasj diedulasjvuohhta

Skávlán galggi oahppe hárránit diehtemvájnogissan sjaddat ja gatjálvisájt bajedit, diedalasj ja lájttális ájádallamav ávddánahttet, ja dâmadit estetihkalasj diedulasjvuodajn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet dâdjadusáv gâktu lájttálisát ja diedalattjat ájádallat. Lájttális ja diedalasj ájádallam le adnet jergav guoradalle ja systemáhtalasj vuogijn gâ konkrehta praktihkalasj hásstalusaj dejvadi, dáhpâdusáj, moalgedimij ja máhttohámij. Áhpadus galggá vaddet dâdjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalátjit vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij válljim vájkkut dav majt vuojnne.

Jus ádâ dâdjadus galggá badjánit, de vierttiji ieme ájádusá guoradalâduvvat ja lájteduvvat teorijaj, vuogij, argumentaj, âtsâdallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogâldov árvustallat ja lájttálisát ájádallat gâktu máhtto ávddánahtteduvvá. Sij galggi aj dâdjadit jut sijá ietjasij âtsâdallama, vuojno ja vissesvuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gâjbbet máhtov, valla vaddá sæmmi bálttá sajev juorullibmáj ja árvvedahtesvuohhtaj. Áhpadus viertti dan diehti âhtsâ jâbbedavuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájádallamij hárráj mij gâjbbeduvvá gâ le ádâ máhtov ávddánahttemin.

Etihkalasj diedulasjvuohhta le biedjat duov dáv dârbov nubbe nuppe vuosstij mij le dârbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdâsvâsstediddje ulmusj. Áhpadus galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit etihkalasj árvustallamij dagátjit ja oahpâsmahtátjit sijáv etihkalasj tjuolmajda.

Lájttális ájádallam ja etihkalasj diedulasjvuohhta le sihki gâjbbâdus ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dâjdov. Praktihkalasj virgâstallam ja dâjdalasj barggo gâjbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuohta

Skávllá galggá oahppijt dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav, ja dibddet sijáv átsádallat máhttelisvuodajt vuojnnet ja ájádusájt dâmadibmen dahkat.

Máná ja nuora li diehtemvájnogisá ja sihti ájttsat ja dahkat juojddá. Áhpadusán galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisvuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjálvisájt bukte, guoradallat ja gæhhtjaladdat le ájnas gá oahppamav tjiengodi. Skávllá galggá vieledit ja ásadit máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávddânit dâbdudagáj ja ájádallamij baktu, ja estetihkalasj ávddânbuktemvuogij ja praktihkalasj dâjmaj baktu. Nuoramusájda le stâhkam dârbulasj soaptsoma ja ávddânahttema hárráj, valla áhpadusán ábbâlattjat vaddá stâhkam máhttelisvuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukvuohta boanndot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttá ádâsis ájádallátjt ja máhtukvuodav æládus barggij, nav vaj ádâ ájádusá dâmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dâjmaj baktu oahppi, ávddânahtti máhtukvuodav ávddânbuktet moatte láhkáj, ja gâssjelisvuodajt tjoavddet ja ádâ gatjálvisájt bajedit.

Dájjdaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávdânbimáj. Mijá estetihkalasj dâbdudahka ávddân gá dejvadip duojna dâjna kultuvrralasj ávddânbuktemijn, ja da li buktemin ádâ perspektijvajt. Dájjda- ja kultuvrraávdânbuktema li aj ájnnasa ájnegattjaj persâvnâlasj ávddânbimáj. Kultuvrralasj átsádallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat átsádallat moattelágásj kultuvrraávdânbuktemijt skávlláájge tjadá.

Stuoráp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosessá dârbulattja oahppij ávddamij ja identitiehtaávdânbimáj. Skávllá galggá árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvájnov ja hábbminfâmov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fâmov ábbâ vuodoáhpadasá tjadá.

1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasvuohta

Skávllá galggá viehkedit vaj oahppe ámasti ávov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dálkádagá ja birrasa gáktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdâsvâsstâdus háldadit luondov dâgâlattjat. Áhpadusá

baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávddánahttet vieledusáv luondo hárráj. Oahppe galggi luondov átsádallat ja dábddát dav gálldon ávkkáj, ávvuj, varresvuohtaj ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjuodav ávddánahttet gáktu ulmuttij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dálkádahkaj, ja dan láhkáj mijá sebrudagáv. Skávllá galggá oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gáhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Máná ja nuora galggi dâmadit udnásj ja ihttásj hásstalusájt, ja mijá boahhteájgge le gáktu boahtte buolvva háldat ednamjårbådisáv. Globála dálkádakrievddama, nuoskodibme ja biolåvgålasj moattevuoda massem le dajs stuoråmus birásåjttemijs væråldin. Dåjt hásstalusåjt vierttip aktan tjoavddet. Mij dårbahip máhtov, etihkalasj diedulasjuodav ja teknolåvgålasj innovasjåvnåv gåvnatjit tjoavddusijt ja dagåjtjit dårbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttep bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassålasstem

Skávllå galggá oahppijda vaddet máhttelisvuodav oassålaståjtjit ja åhpatjit mij demokratijja le almmalåhkáj.

Åhpadus galggá åvdedit oassålasstemav demokråhtalasj årvoj gåktuj ja demokratijja gåktuj ráddimhåbmen. Oahppe galggi oadtjot dådjadusáv demokratijja njuolgadusáj hárráj ja dårbov dajs. Sebrudagås oasev vålldet mákså vieledit ja dåhkkidit vuodulasj demokråhtalasj årvojt degu gasskasasj vieledusáv, gierddisvuodav, åjnegattjaj jáhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja våljimijt. Demokråhtalasj årvo vierttiji åvdeduvvat oassålasstema baktu ålles åhpadusmannulagån.

Skávllå galggá demokråhtalasj årvojt ja guottojt åvdedit vuosstebiellem åvddågåttojda ja badjelgæhttjamijda. Skávllå galggá dådjadusáv vaddet jut ulmutja ælla avtalågåtja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfålasj vuogijn.

Demokråhtalasj sebrudagån le ålles ålmmugin sæmme rievtesvuoda ja máhttelisvuoda oassålaståjtjit mierredimprosessajda. Binneplågov suodjalit le åjnas prinsihppa demokråhtalasj riektåståhtan ja demokråhtalasj sebrudahka suodjal aj iemeålmmugijt ja binneplågo ålmmugijt. Ålgoålmmukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaåhpadusås. Divna oassålasste skávllåaktisasjuodan vierttiji åvddánahttet diedulasjuodav sihki binneplågo- ja ienepågoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj bargguj, dialåvggåj ja vuojnoj moattevuohtaj. Barggo sajev dahkat moattevuohtaj avta bielen ja sæbrudahttet åjnegattjav nuppe bielen gåjbbet diedulasj årvvovuojnov ja profosjonåla dåjdo dåjmadimev.

Skávllå le dakkår sadje gånna máná ja nuora åtsådalli demokratijjav almmalåhkáj. Oahppe

galggi bessat átsádallat sijáv gulldali skávláárggabiejven, jut siján le alma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsádallat ja dájmadit duov dáv demokrátalasj oassálasstemav, sihki bæjválasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialávggá áhpadiddje ja oahppe gaskan, ja skávlá ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gá oahppij jiedna gullen sjaddá skávlán, átsádalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsádallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppijt ávdásvásstediddjij sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj

Skávlán le sihki ávddamdoajmma ja áhpadusdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpadusá hárráj, ávddánibme ja ávddam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájmov.

Vuodoáhpodus le ájnas oasse iellemájge ávddamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdásvásstádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpadus galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpadus galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpadussaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmmi bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá viertti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohatja ja nuorravuohatja.

Áhpadus galggá álles almatjav ávddadit ja vaddet juohkkahattjaj máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávddánahttet. Ávddam dáhpáduvvá gá oahppe oadtju diedojt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávrás, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuoynos. Ávddam dáhpáduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hásstalusáj baktu áhpadattijn ja skávláárggabiejve. Valjesjuohta dájmajs, struktureridum ja ulmmelasj bargos gitta hæhkka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamijt. Oahppe ávddáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávdedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hásstalusájt foarmmalij ja fáhkastáffa viehkijn, ja gá adnuj válldi viehkenævojt majna praktihkalasj dahkamusájt tjoavddi. Hábbmin dáhpáduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vásstedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vásstádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávdđánibme

Skávllá galggá doarjjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávdđánime bargadijn fágaj ja ietján skávlláárggabiejve.

Oahppij identitehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála oahppam dáhpáduvvá sihki áhpadattijn ja ietjá dájmej baktu skávlán. Fágalasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmmá oahppij fágalasj ja sosiálalasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábddi ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohtaj oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávllá galggá árvojt ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávgás mij vuosstalasstemijt duostot. Gá oahppij dejvat galggá áhpadiddje ávdedit guládallamav ja aktisasjbargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdás. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmme bále argumenterit ietjasij vuojnojt hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dâmadit moattemielakvuodav ja rijdojt, ja aktan átsátjit tjoavddusijt. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdâsvásstedit ja mierredit. Oahppjn ja sijdajn le aj ávdâsvâsstádus ásedit buorre aktisasjvuodav ja birrasav. Nav gáktu ájnegis oahppe ásadi aktisasjvuodav skávlán, vaddá aktisasjvuodta ájnegattajda soaptsomav, ávdđánahttemav ja oahppamav.

Buorre dájddo ájnegattaj lunna le dárbulasj bisodittjat ulmusjsuodjalimev j vieledusáv priváhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjás moalggema e galgá skávlán dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárrájánit vuohkasit dâmâdit ja ávdedit diedulasjvuodav ietjasa guottoj gáktuj. Moattelágásj guládallamvuoge ja teknologijja adno boanndot ja hâsstal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárrájánit dâmadit ávdâsvâsstádusájn juohkka aktijvuodan juogu skávlán jali skávlá álggolin.

2.2 Máhtudahka fágáj hárráj

Skávllá galggá fága áhpadusáv árvustallat daj árvoj ja prinsihpaj milta ma li áhpadusá vuodon.

Fágalasj oahppam le guovdâsj oasse ávdđam- ja áhpadusvidnos vuodoáhpadusán. Fágaj oahppoplána vaddi sisanov duon dán fáhkaj ja vuodon le dát definisjâvnnâ máhtudagás:

Máhtudahka le máhttet âmastit ja adnet máhtov ja tjehpudagáv vaj hâsstalusáj rijbat ja dahkamusájt tjoavddet oahpes ja amâs aktijvuodajn ja dilijn.

Máhtudahka sisadná dádjadusáv ja máhtukvuodav árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda.

Máhtudakbuojkuldagáj dádjadus viertti liehket vuodon gá skávllå le barggamin oahppoplánaj ja árvustallamin oahppij fágalasj máhtudagáv. Fágaj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjvuolta fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dádjaduvvat ulmmeparagráffas ja ietjá ásijs oahppoplánan.

Máhtto merkaj diehtet ja dádjadit diedoijt, buojkuldagájt, teorijajt, ájádusájt ja aktisasjvuodajt duon dán fáhkasuorgen ja tiemájn. Tjehpudagá li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gássjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadná duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiála, kreatijva ja gielalasj tjehpudagáv.

Mátudakbuojkuldahkaj gullu aj dádjadus ja máhtukvuolta árvvaladdamijda ja lájttális ájádallamijda fágáj hárráj, mij le ájnas dádjadittjat teorehtalasj runádimijt ja praktihkalattjat barggat. Árvvaladdam ja lájttális ájádallam le oassen guottoj ávddânahttemis ja estetihkalasj árvustallamdájdos.

Skávllå galggá sajev vaddet tjiegnodimoahppamij nav vaj oahppe ávddânahtti dádjadusáv guovdásj elementajs ja aktisasjvuodajs fágan, ja nav vaj oahppi adnet fágalasj máhtov ja tjehpudagájt oahpes ja amás aktisasjvuodajn. Fágaj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamusáj ja oassálasstet målsudahkes dâjmajn stuoráp kompleksitiehtajn.

Tjiegnodimoahppam fágajn máksá adnet máhtov ja tjehpudagájt moatte láhkáj, nav vaj oahppe maŋenagi máhtti rijbadit duon dán fágalasj hásstalusán ájnegattjat ja aktan iehtjádij.

Áhpadiddje ja skávllå jádediddje vierttiji dájvváj árvvaladdat aktisasjvuodav fága oahppama ja badjásasj ulmij gaskan, árvoj ja áhpadusá prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagá

Skávllå galggá láhtjet dilev ja doarjjot oahppij ávddânimev dajs vidá vuodulasj tjehpudagájs álles áhpadusmannulagá tjadá.

Jus galggap rijbbat væráldin gánnå ieŋŋilsgiella aneduvvá rijkajgasskasasj guládallamin, le dárbulasj adnet ieŋŋilsgielav ja diehtet gáktu giella aneduvvá duon dán aktijvuodan. Dát merkaj ávdedit báhkoboannudagáv ja tjehpudagáv anátjit giela jiednastemav, duollatjállemav, grammatihkav ja prinsihpajt gárgadis- ja tækstadahkamij, ja máhttet gielav hiebadit duon dán fáhkaoassáj ja guládallamdilláj. Dát sisadná sieradit njálmálasj ja tjálasj giellaanov ja formálasj ja iehpeformálasj giellaanov. Vijdábut merkaj dat vieledit kultuvralasj sæbrástallamvuogijt ja vættsásvuodakonvensjåvnåjt gá lip gielav adnemin.

2.4 Oahppat oahppat

Skávllá galgga oahppijit viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjrádálattjat ámastittjat.

Gá oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágallasj ávddánimev, de oadtju dassta iesjrádallasjvuodav ja rijbadimdåbdov. Áhpadus galggá ávdedit oahppij motivasjåvnåv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov ålles iellema oahppamij. Gåjbbeduvvá åhpadiddjijs snivva oahppij ávddánimev tjuovvot ja vaddet sidjij dårjav mij le hiebaduvvam ålldarij, ållesvuoda- ja doajmmavuodadåssåj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjådij oahppamav máhtti oahppe mañenagi ávddånahttet diedulasjvuodav ietjasa oahppamprosessaj hárråj. Oahppe gudi oahppi gatjålvisåjt bajedit, våsstadusåjt åhtsåt ja diededit ietjasa dådjadusåv duon dán låhkåj, máhtti mañenagi aktijvalasj rållav oadtjot ietjasa oahppama ja ávddånime hárråj. Håsstalusal bargadijn oadtju oahppe máhtov gåktu sij oahppi ja ávddåni fågan. Tjiegnalap dådjadus ávddån gå oahppe vuojnni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gå máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gå åmastit, juogadit ja lajttålisåt dåmadit máhto hárråj.

Våjku oahppe rahtjålisåt barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn håsstalusal gå oahppat galggi. Sivå li ålu moattelågåtja. Åjggomusal ávdedit máhtukvuodav iellemåjge oahppamij divna oahppij hárråj gåjbbet vijdes lahkanimev skåvlå bieles.

2.5 Doaresfågalasj tiemå

Skávllå galggå ávdedit oahppamav dan gålmå doaresfågalasj tiemåjn ålmmukvarresvuolta ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesåtvuolta, ja guoddelis ávddånibme.

Då gålmmå doaresfågalasj tiemå oahppoplånajn vuolggi åjggeguovddelis sebrudakhåstalusalas ma gåjbbedi berustimev ja ratjåstimev åjnegisalmatjijs ja båkålasj sebrudagå aktisasjvuodas, nasjunålattjat ja globålalattjat. Oahppe oadtju máhtudagåv dajs doaresfågalasj tiemåjs gå barggi tjuolmaj duot dát fågas. Oahppe galggi dådjadit håsstalusalajt ja juorev dån tiemåjn. Sij galggi dådjadit gåktu mij máhto ja aktisasjburgo

baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmaidja ja báhhtusijda.

Máhhto ja diedo gávnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuji moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnnet aktijvuodaj fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemáj, báhhti ávddán fágaj máhtudakulmijn dalloj gá le ávkálasj.

2.5.1 Álmmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme

Álmmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellemválljimiijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávvá ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda válljimiijt ájnegattajda, le buorre álmmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnaasa gá galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dámadit miehtemannamiijt ja vuosstemannamiijt, ja persávnálasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuohta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnálasj ruhta. Árvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájajt máhttet biedjat ja vieledit iehtjádij, ja máhttet dámadit ájádusájt, dábdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuolláj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrátalasj gájbbádusáj, árvoj ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastátjit demokrátalasj prosessajda. Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuohta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuohta. Sij galggi dádjadit demokratijan li moadde háme, vuoge ja avddánbuktema.

Gá barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuohta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet

politihkalasj barggub, sæmmi båtå gå sebrudagån le dárbbu vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij sivijla sebrudagás. Skávllå galggå oahppijt arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddånahttemijn.

Åhpadus galggå oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrátalasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gå galggi dâhkkidit sihki ieneplågo rievtesvuodajt ja binneplågo rievtesvuodajt. Sij galggi hárrjånit lájttálisát ájádallat, oahppat dâmadit gå vuojno ja ájádusá bâhti vuosstálakkoj ja vieledit gå ulmutja e guorrasa. Gå tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddånibme

Guoddelis ávddånibme doaresfågalasj tiebmån skåvlån galggå vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddånimvuoges sebrudagån, ja gåktu dajt dâmadit. Guoddelis ávddånimen le gatjålvis iellemav ednamin suodjalit ja udnásj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahhte buolvaj máhttelisvuodajt ietjasa dárbojt huksat. Guoddelis ávddånimen le dádjadus aktijvuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatjij viessomvuoges ja resurssaanos badjåni vájkkudusá bájkålattjat, guovlo ja globåla hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddånahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdåsvasstediddje válljimijt válldet ja dâmadit etihkalattjat ja birásdiedulattjat. Oahppe galggi dádjadit ájnegattjat dâmadime ja válljima li ávkålattja. Tiemåjn li tjuolma tjanådum birrasij ja dálkådahkaj, hedjovuhtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuhtaj, dássåsasjvuhtaj, demografijaj ja åhpadussaj. Oahppe galggi oahppat aktijvuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddånimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmutjijda, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktijvuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddånimen le guovdåtjin dán tiemån. Teknologijjaávddånibme máhttå tjoavddet gåssjelisvuodajt, valla máhttå aj buktet ådå. Máhtto teknologijja hárráj buktå dádjadusáv makkir juore ma máhtti badjånit teknologijja anedijn, ja gåktu dajt máhttå giehtadallat.

3. Prinsihpa skåvlå dâjmajda

Skávllá galggá duosstot oahppij luhtádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hásstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat viertti skávllá ásadi buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjavnáaktisasjuodav mij berus skávllá ávddánimev.

3.1 Sebrudahte oahppambirás

Skávllá galggá sebrudahte aktisasjuodav ávddánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gájkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gánná oahppe arvusmahteduvvi fágallasj ja sosiála ávddánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dábdá, máhtta dat oahppamav gáhtsat. Jasska oahppambirrasa ávddánahteduvvi ja bisoduvvi tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávllá barggijn, æjgádijn ja æjgátávdástiddijn ja oahppijn le ávdásvásstádus aktan ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gátsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn ávdedit sebrudahte ja arvusmahte oahppambirrasav, de galggá moattevuohta dáhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassálasstem galggá skávllá bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassálasstet ja válldet ávdásvásstádusáv oahppamaktisasjuodas majt dahki aktan áhpadiddij juohkka bieje. Oahppe ájádalli, átsádalli ja oahppi aktan iehtjádij oahppamprosessaj baktu, guládallama ja aktisasjburgo. Skávllá galggá oahppij oahppat dáj dov vuosedit gá moalgedit iehtjádij hárráj, ja oahppat gáktu aktanbarggat duon dán dilen.

Dábe ja árvo ma bájnne oahppamaktisasjuodav, li ájnna oahppij sosiála ávddánibmáj. Ráddnavuohta vaddá dábdov aktan gullut ja dahki mijáv divnajt binnebut rassjen. Gá átsádallap mij lip dáhkkiduvvam ja luhtadásáv dábdáp, oahppat árvon adnet iehtjama ja iehtjádít. Oahppe galggi oahppat ærádisájt vieledit ja dádjadit divnajn le sadje aktisasjuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histávrrá, ja siján le dárvo ja ájgomusá boahhteájggáj. Gá máná ja nuora dábdit vieledusav ja dáhkkidimev áhpadusán, vadda dat sidjij dábdov gullut aktisasjuohtaj.

Gá adni duov dáv áhpadusarenáv máhtta skávllá oahppijda vaddet praktihkalasj ja iellemlahka átsádallamijt ma ávdedi motivasjavnáv ja dádjadusáv. Lahkabirrasa ja sebrudagá berustibme buktá positiviehttav skávllá ja oahppij ávddánibmáj. Duot dát aktisasjburgo bájkálattjat, nasjunálatattjat ja riikajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav ájggeguoskavasj ássijn. Máhttolánudibme ulmutjij juohkka álldarin ja moattet guovlot væráldin vaddá oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, ávddamij ja identitiehttaj ja

vuoset árvov aktisasjborgos miehtáj gielalasi, politihkalasi ja kultuvralasi rájái.

3.2 Áhpadibme ja hiebadum áhpadus

Skávlá galggá láhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet ájnegattjaj motivasjávnuv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja ávddánibme galggá liehket guovdátjin skávlá dájman. Oahppe báhti skávláj geŋga sierra átsádallamij, ieme diedujn, guottoj ja dárboj. Skávlá viertti divna oahppijda vaddet avtaárvvusasi máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddánibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábdi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dáj dov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhpadusán dárba hip moattelágási oahppam dáj majt ja – resursajt árvvedahhte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnegis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuohat ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávlá duosstu divna oahppij rahtjalis, valla alma vuorddemusáj, ja vaj áhpadiddje vuosedi profesjonála dáj dov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tjiegnudagájt duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tjiegnodimoahppamij, de li vieledime jut oahppijn gaskan le ærádis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbbeduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdutjijs máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnegis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sávrebua ja iesjrádálattja. Gæhttaladdam ja mieddema máhtti liehket gállon oahppamij ja iesjdábduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdásvástádus le oahppijda jasskavuodav vaddet rájajt rasstitjit ja gæhttalattatjit juojddá mij le gássjelis.

Árvustallam oahppij fágala si máhtudagás vadda gáváv dassta majt oahppe máhttá, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddánimev ávdedit. Dárvustallat ja váksjot oahppij le vájkkudus gátsedittjat ájnegattjaj ja skávlá bargo ávddánimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávlá ja áhpadiddje vierttiji gávnna ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebadahtes báhtusij duot dát árvustallam diles. Boasto adno árvustallamis máhttá vánedit ájnegattjaj gáváv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddánimev.

Hiebaduvvam áhpadus le ásadibme majt skávlá dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávke

gå máhttelis dábálasj áhpadusás. Skávllå galggá duola dagu hiebadit áhpadusáv barggovuogij ja pedagogihkalasj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplána ja árvustallama baktu. Áhpadiddje vierttiji adnet buorre fágalsj dáj dov gå barggi hiebaduvvam áhpadusájn.

Buorre árvustallam, gånna vuorddemusá li tjielggasa ja oahppe oassásassti ja guládalli oahppama bargadijn, le tjávda hiebadittjat áhpadimev. Áhpadiddje galggi áhpadattijn doarjjot ja bagádallat oahppijt ulmijt biejatjit, válljitjit hiebalgis barggovuogijt ja árvustalátjit ietjas ávddánimev. Skávllå viertti gárvedit buorre aktivuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fágan vaj áhpadus dábddu rijbadahte ja nuohkásit hásstaliddje.

Hiebaduvvam áhpadus gullu divna oahppijda, ja galggá nav álov gå máhttelis dáhpáduvvat variasjavnáj ja hiebadimij baktu oahppij moattevuohtaj aktisasjuodan. Oahppe gænna li dárbo hiebaduvvamijda duodden dábálasj fálaldahkaj, galggi oadtjot sierraáhpadimev. Oahppe máhtti vájvástuvvat, ja máhtti liehket gássjelisvuoda oahppama hárráj áhpadusmannulagán. Áhpadiddje máhtti buorre dárjav oadtjot ietjá virgálattjajs hásstalusájt gávnatjit ja vattátjit oahppijda dav viehkev majt dárbahti. Ájnas le oahppij ávddánime hárráj jus dájma báhti jáhtuj nav ruvva gå máhttelis gå hásstalusájt ielvi.

3.3 Aktisasjbarggo sijda ja skávlå gaskan

Áhpadus galggá ásaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasjbarggo galggá oahppij oahppamav ja ávddánimev nannit. Buorre guládallam sijda ja skávlå gaskan buktá buorre báhtusijt skávlå bargguv áhpadusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Æjgádijn ja æjgátávdástiddijn le oajjveávdásvásstádus máná bajásgiessema ja ávddánime ávdás. Sij li mánáj ja nuoraj ájnnašamos huvsulattja ja siján le máhtto mij skávlå le ávkken gå galggi doarjjot oahppij ávddamav, áhpadusáv ja ávddánimev. Skávlån le bajemus ávdásvásstádus ásadittjat aktisasjbargov siján. Dát merkaj æjgáda ja æjgátávdástiddje vierttiji oadtju dajt diedoijt majt dárbahti vaj bešsi mánáj skávlåárggabiejjev vájkkudahttet.

Sijda guotto skávlå hárráj le viehka ájnas oahppe berustibmáj skávlås ja skávlårahtjama hárráj. Æjgáda ja æjgátávdástiddje báhti skávlåj duojna dájna dárbuojn, vuorddemusáj ja vuojnoy skávlå ulme ja bargo hárráj. Dássta máhtti badjánit ássje ma skávlåj li gássjela giehtadallat. Skávlå viertti vaddet tjielgga diedoijt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahte. Buorre ja áškáldis dialávvggå le gasskasasj ávdásvásstádus. Skávlå viertti huoman vieledit jut divna oahppe e šæmmi viehkev ja dárjav sijdas oattjo.

3.4 Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemín

Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemín galggá praktihkasj átsádallamijt vaddet ja guoskavasj máhtudagáv, ja gárvedit dajda fágalasj gájbbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemín vuorddemin.

Áhpadus áhpadusvidnudagán le oasse áhpadusmannulagás viddnooahppijda, oahppokandidáhtajda ja barggogirjje kandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoáhpadusán oasev áhpadusás barggoiellemín. Fáhka- ja virggeáhpadus galggá ávddadit ja áhpadit tjehepes, máhtulasj, sjuggelis ja ádáájádalle fáhkabarggijt. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasj átsádallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta galggi átsádallat ja oasev válldet áhpadusvidnudagá ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta e boade barggoiellemij sæmmi máhtukvuodajn ja dárboj. Buorre aktisasj barggo skávlá ja barggoiellema gaskan vaddá máhttelisvuodajt vaj ienebu máhtti ávdásvásstádusáv válldet ietjasa áhpadusás ja dábdadit sij li oassen barggoiellemis ja sebrukiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasasj dádjadusáv ja ávdet áhpadusá ulmev gárvedittjat ájnegattjajt boahhteájge barggoiellemij.

3.5 Profesjávna aktisasjvuohta ja skávlá ávddánibme

Skávlá galggá liehket profesjávna fágalasj aktisasjvuohta gánná áhpadiddje, jádediddje ja ietjá virgalattja árvvaladdi aktisasj árvajt, ja árvustalli ja ávddánahtti ietjasa bargov.

Skávlá sebrudakinstitusjávnnán le vælggogis ásadit ja dájmadit árvajt ja prinsihpajt vuodoáhpadussaj. Skávláæjgádijn, skávlájádediddijn ja áhpadiddijn le ietjasa rálláj milta aktisasj ávdásvásstádusáv ásadit buorre ávddánimev skávlán. Sij vierttiji aktan ásadit vaj skávlá barggo tjuovvu álles oahppoplánav. Buorre ja systemáhtalasj aktisasj barggo mánárgárde ja skávlá gaskan, ja dásij gaskan áhpadusmannulagán, ja skávlá ja sijda gaskan giehpet lávkkistagáv dáses dásásj.

Åhpadiddje le roallamodælla mij galggá jasskavuodav ásadit, ja oahppijt bagádallat åhpadusmannulagán. Åhpadiddje le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahtta ja mávtástuhtta oahppijt åhpatjit ja åvddánittjat. Åhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegis oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijt ma e vuorbástuvá válljimij, e dábdá ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahtte ja vuordedahtte. Gå barggi aktisasjuoda hárráj, ja oahppij harráj vaj galggi gullut dan aktisasjuohtaj, de åhpadiddje åvdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dårjav fágallattjat ja dábdøj hárráj.

Åhpadiddjeprofesjåvnnån le profesjåvnnåbarggo aktisasj árvøj ja aktisasj åtsådime- ja åtsådallam máhttovuodujn. Profesjåvnnå ja ájnegis åhpadiddje háldat åvdåsvásstådusáv vuosedit dáj dov moattebelak gatjålvisáj. Åhpadiddje ja jádediddje åvddánahtti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dáj dov dialåvgå baktu ja gå aktan barggi barggoguojmij. Profosjonåla dáj do ja åvddånibme dáhpáduvvá aktugattjaj ja aktan iehtjádij. Fágallasj dáj do gájbbet aktelasj ådåstuhthemav. Åhpadiddjeprofesjåvnnå viertti dan diehti árvustallat ietjas pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láhkáj dejvadit oahppij ja oahppejuohkusij.

Gåssjelis pedagogihkallasj gatjålvisájda ij le agev njuolgga vásstådus. Skåvlå bargge vierttiji dan diehti dånkkidit ietjasa árvustallammáhtukvuodav åhpadattijn. Åhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, åvddånimev ja åvddamav doarjjot. Åhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli åhpadime planimav ja tjadådimev, åvddánahtti boandáp dádjadusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjåvnnå máhttovuodujn ja vuodoåhpadusá árvvovuodujn.

Profesjonåla aktisasjbarggo skåvlåjn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skåvllåjådedibme gájbbet aj jádedimefágallasj legitimitiehtav ja buorre dádjadusáv pedagogihkallasj ja ietjá hásstalusájs majna åhpadiddje ja ietjá bargge dejvadi. Buorre jádedibme vuorot aktisasjbarggo ja relasjåvnnåj åvddånimev tsieggijt luotadusáv organisasjåvnnån. Skåvlå jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja åhpadiddij oahppamij ja åvddånibmáj. Skåvlå jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasjbargov jádedit åhpadiddij gaskan ja viehken åvdedit buorre ja nanos birrasav gånna divna sjaddá miella barggat buoremus láhkáj. Skåvlå jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessi buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa åvddánahttet.

Buorre skåvllååvddånibme gájbbet sajev gatjådalåtjit ja vásstådusájt åtsåtjit ja profesjåvnnåaktisasjuodav gånna skåvlå barggo åvdet oahppij oahppamav ja åvddånimev. Divna bargge skåvlån vierttiji oassålasstet profesjonåla oahppamaktisasjuohtaj vaj skåvllå åvddån. Dat merkaj jut aktisasjuohta árvvaladdá árvvovålljimav ja åvddánahttendárbov, ja adna åtsådimev, åtsådallamij tjanådum máhtov ja etihkallasj árvustallamijt vuodon dáj majda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasjbarggøj, doarjja ja

bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrás skávláj ávdet juogadim- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjválasj æjvvalime oahppij ja áhpadiddij gaskan realiseriduvvi skávlå ulme. Áhpadiddje sjaddi konkrehta áhpadusdilen átsådallat ássijit duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat låsep hiebadimijt mij guoská ájnegis oahppij vieledibmáj ja aktisasjuoda vieledibmáj, doarjjot ja gájbbádusájt buktet, skávllåárggabiejve gaskan dálla ja dan bargguj mij gullu boahhte ájgev gárvedit. Divna oahppe ælla avtalágátja, ja mij le buoremus oahppij vuoksjuj le vuodogatjálvis ábbå áhpadusan. Dáv gatjálvisáv vierttiji divna vásstedit ádåsis juohkka bieje skávlån.